

БІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

УДК 929(477)Стороженко
<https://doi.org/10.15407/ub.19.212>

*Галина Андріївна АЛЕКСАНДРОВА,
доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-5136-5160>*

ПОСТАТЬ М. І. СТОРОЖЕНКА В ЮВІЛЕЙНИХ МАТЕРІАЛАХ: БІОГРАФІЧНИЙ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

Уперше зібрано, систематизовано та проаналізовано спогади сучасників про Миколу Ілліча Стороженка (1836–1906), літературознавця, завідувача кафедри всесвітньої літератури Московського університету, видатного шекспіролога кінця XIX — початку XX ст., опубліковані в ювілейних статтях і збірнику на його честь. Доведено, що ювілейні матеріали є цінним джерелом для розуміння біографії, творчої індивідуальності вченого, для вивчення постатей його сучасників, історії літературознавства, історико-культурного контексту доби.

Ключові слова: Микола Ілліч Стороженко, ювілей, біографія, мемуари, літературознавство, портрет, сучасники, університет.

Сучасна українська історіографія вбачає своє ключове завдання в залученні якомога ширшого кола мемуарних джерел для дослідження певних періодів історії України та висвітлення діяльності окремих персоналій. У джерелознавчому вивченні мемуарів одним із центральних є теоретико-методологічне питання їх науково-пізнавальної цінності та методів використання їх вираженої (актуальної) та непрямой (потенційної) інформації в історичних дослідженнях. Потреба об'єктивного наукового розв'язання дискусійних теоретико-методологічних джерелознавчих проблем мемуаристики спрямовує дослідників ви-

вчати спогади про окремих діячів, що, зрештою, відповідатиме загальному гуманістичному напрямку сучасної вітчизняної історіографії — персоналізації історії — та сприятиме відтворенню картини минулого, насиченої інформацією про діяльність конкретних історичних осіб.

Відомий історик І. Лисяк-Рудницький наполягав на входженні до інтелектуальної історії України дореволюційних учених українського походження, котрі працювали по російських університетах, друкувалися та викладали лише російською, але підтримували контакти з українським рухом, і структура їх мислення виявляла «їх український ухил» [6, с. 209]. У роки незалежності України перед українським суспільством постали «завдання пошуку й утвердження власної національної ідентичності, виокремлення себе з „загальноросійського” та радянського контексту, зокрема — у персоналістичному плані» [8, с. 8]. Нині важливо розширювати кількісний діапазон залучених до суспільного інформаційного обігу імен «на усіх рівнях наукової пошукової, аматорської краєзнавчої, видавничої, бібліотечно-інформаційної роботи — у загальнонаціональному, регіональному, крайовому, місцевому, локальному масштабах» [9, с. 33]. Тому досі актуальним є осмислення рецепції діяльності українців, які працювали в загальноімперському просторі, але здобутки яких були «присвоєні» сусідами, іноді без будь-якої згадки про їхнє походження.

До таких належить і Микола Ілліч Стороженко, представник відомого з початку XVII ст. українського козацького, а згодом — дворянського роду, котрий у всіх його відгалуженнях був одним із найбільше знаних і в другій половині XIX ст. належав до української еліти. Із цього роду походили: *Андрій Стороженко* (1790–1857, псевдонім «Царинний») — герой війни 1812 р., колекціонер, письменник, етнограф, автор «Історії Южной Росии» і однієї з перших українських опереток «Запорізька Січ», який зберіг неоціненний скарб — «Реєстр війська Запорозького» 1649 р.; письменник *Олекса Стороженко* (1806–1874); історики *Андрій Якович Стороженко* (1790–1858), *Андрій Володимирович* (1857–1926) та *Микола Володимирович Стороженки* (1862–1942), [12, с. 20–27]; музикознавець і фольклорист *Дмитро Ревуцький* (1881–1941) та композитор *Левко Ревуцький* (1889–1977)¹. Представники роду були взірцем у ставленні до своїх знаменитих і менш відомих предків: на початку XX ст. племінники Миколи Ілліча, історики, брати Микола Володимирович та Андрій Володимирович Стороженки опублікували докладний фамільний архів [Додаток, 16], що став «найвизначнішою пам’яткою української едукативної археографії початку XX ст.» [5, с. 15] і неоцінним дже-

¹ Що засвідчують спогади: *Ревуцький Д. М.* Микола Лисенко. Повернення першоджерел. Київ, 2003. С. 14.

релом української біографістики. М. І. Стороженко гідно продовжував сімейно-родову культурну спадкоємність, справу предків, утверджуючи тяглість поколінь і закріплюючи їхні духовні шукання. Багато тогочасних діячів залишили про цю особистість спогади, які комплексно ще не були предметом уваги, і тому заслуговують на аналіз, адже, за словами Н. Любовець, мемуарна література має значення «не лише як джерела фактичної інформації, а й важливого чинника культурно-історичного процесу, пам'ятки суспільно-політичної думки епохи» [7, с. 67].

М. І. Стороженко був типовим представником тодішньої інтелігенції, котра перебувала на службі імперії та, звісно, не може називатися суто українською. Але, на наш погляд, є підстави для вивчення наукової спадщини М. І. Стороженка і, відповідно, мемуарів про цю неординарну особистість, у контексті розвитку саме української науки (кілька статей [1; 2; 11], що з'явилися останнім часом, далеко не вичерпують тему та недостатньо використовують історичні матеріали та документи). Критерієм для цього є як українське походження діяча, так і його українофільські симпатії, діяльність як шевченкознавця, тісний зв'язок із рідним краєм тощо.

Біографія М. І. Стороженка висвітлена досить докладно, тому наголосимо лише найважливіші її моменти. Народився він у селі Іржавець Прилуцького повіту тодішньої Чернігівської губернії (нині Полтавщина), із десятирічного віку жив у селі Мармизівка. «Закінчивши Київську 1-у гімназію, я їхав ранньої осені 1854 року з Малоросії в Москву, щоб стати студентом Московського університету» — згадував 1904 р. М. І. Стороженко [Додаток, 17, с. 27]. Першою московською адресою М. Стороженка став будинок Милославського (Малий Афанасьєвський провулок), де він зняв кімнату в кравчині, котра жила у флігелі, та «...із жаром взявся... відвідувати лекції і, окрім професорів свого факультету, слухав Рульє, Крилова, Капустіна та ін. ... Як і більшість першокурсників, він захоплювався красномовством Шевирьова, але це захоплення тривало досить недовго і змінилося захопленням лекціями Ф. І. Бусласва і П. Кудрявцева» [Додаток, 17, с. 15].

За дослідженням Н. М. Нікс «Московская профессорская культура второй половины XIX – начала XX в.» (Економика образования, 2008, № 3, с. 146–163), у другій половині XIX ст. Москва залишалася найбільшим науковим центром країни, де були зосереджені найкращі науково-педагогічні сили. Уже в студентські роки М. Стороженко захопився Шекспіром і присвятив життя вивченню творчості великого драматурга. Він став першим ученим із Росії, який вивчав Шекспіра та його добу в Англії за першоджерелами (в Англії був чотири

рази в наукових відрядженнях, одне з яких тривало два роки). Обидві дисертації М. Стороженка «Попередники Шекспіра. Епізод з історії англійської драми в епоху Єлизавети. — Лілі і Марло» (1872) і «Роберт Грін, його життя і твори» (1878) стали цінним внеском у світову науку. Лондонське шекспірівське товариство вибрало вченого своїм віце-президентом. Стаття дослідника про Роберта Гріна, перекладена англійською мовою, стала вступною до 15-томника цього письменника, виданого в Англії. Наукові заслуги М. Стороженка були настільки очевидні, що його обрали завідувачем кафедри всезагальної літератури в Московському університеті (1872–1893). Як голова університетського «Товариства любителів російської словесності» (1894–1901), а також головний бібліотекар Московського публічного та Рум'янцевського музеїв (1893–1902), він багато робив для поповнення бібліотеки найкращими зразками зарубіжної літератури. У 1899 р. був обраний членом-кореспондентом Імператорської академії наук.

На жаль, М. Стороженко не міг розраховувати на викладацьку роботу в Україні, бо, як свідчать нещодавно опубліковані архівні документи, ще під час лондонських студій перебував під наглядом поліції [12, с. 30].

Ми виявили чотири блоки спогадів про М. І. Стороженка його сучасників. Першу групу становлять статті, присвячені ювілеям наукової діяльності вченого (1894 р., 1902 р.), надруковані в тогочасних московських і київських часописах, та науковий збірник «Под знаменем науки» (М., 1902). Другу — некрологи (1906), опубліковані в пресі, та спогади відомих учених, розміщені в збірнику «Памяти професора Николая Ильича Стороженко» (М., 1909) та в статтях до роковин (5-ї та 10-ї річниці) смерті. Третя — публіцистичні спогади А. Белого, К. Бальмонта, Р. Хін, Т. Щепкіної-Куперник, племінника М. В. Стороженка та інших, що з'явилися значно пізніше. Лише остання група є «чистими» мемуарами, перші три містять лише елементи спогадів. Та всі вони є важливими, оскільки в сукупності витворюють портрет непересічної особистості на тлі доби. Об'єктом нашого зацікавлення в цій статті є перша група меморіальних джерел.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що досі немає ґрунтовного дослідження спогадів про Миколу Стороженка, зокрема, розміщених у ювілейних статтях і збірнику на його честь, які дають змогу відтворити біографію та діяльність достойника у зв'язках із сучасниками, котрі відіграли роль у його особистому та творчому житті.

Мета статті — зібрати та систематизувати зосереджені в різних джерелах спогади про відзначення ювілеїв Миколи Ілліча Стороженка, розширити біографічні відомості про літературознавця та його сучасників на основі спогадів про нього в ювілейних матеріалах.

Реформи середини XIX ст. сприяли поглибленню культурних інтеграційних процесів, атмосфера перших пореформених десятиліть і ліберальне суспільне піднесення спричинили розвиток освіти й науки. Професорська культура ², професор як людина та як суспільна постать на той час були помітним соціальним явищем. На 1902 р. (за Н. М. Нікс) у Москві було 182 професори. У другій половині XIX ст. авторитет науки та «ученого сословия» — професорів, які були найактивнішою частиною інтелектуальної еліти, особливо зріс. Притягальність, значимість професорської кафедри була дуже велика: згадаймо, викладачами прагнули бути Гоголь, Шевченко, Франко та інші. Події в науковому світі ставали фактами суспільного життя. У ці роки, як зауважують багато дослідників, Москва була «пронизана» ученим духом, у ній сам ритм життя був співмірний із науковою діяльністю. М. Стороженко теж був частиною «професорської культури», оскільки належав до «гуртка молодих професорів (Янжул, Чупров, Муромцев)», — зазначає у спогадах «Московский университет в конце 70-х и начале 80-х годов прошлого века (Личные воспоминания)» професор М. Ковалевський ³ [Додаток, 6, с. 485]. Вражала готовність тогочасних науковців слугувати своїм знанням і енергією не абстрактній науці, а запитам життя. Зокрема, М. Стороженко, наголошує М. Ковалевський, був не лише істориком літератури, а й істориком культури. Він розумів значення, яке має під час аналізу художніх творів «освітлення їх різнобічним вивченням того середовища, у якому вони з'явилися» [Там само, с. 486–487].

Московський університет у той час був центром інтелектуального та духовного життя. «У ті блаженні часи не існувало... шлагбауму між студентами і професорами, і кожен студент міг... слухати будь-якого професора» [Додаток, 17, с. 28], — згадував Микола Ілліч. Різнобічно обдарований викладач притягував до себе молодь. Лекторський талант, широка ерудиція, філософське осмислення наукових проблем у поєднанні з глибиною аналізу — усе це робило М. І. Стороженка надзвичайно притягальною особистістю.

Ще за життя Микола Ілліч став людиною, про яку ходили легенди. «Один з найпопулярніших людей в Москві, він є незмінним поміч-

---

² Термін запроваджений у публікації: *Кантор В. К.* Русское искусство и «профессорская культура» (Литературно-эстетические взгляды К. Д. Кавелина). Вопросы литературы. 1978. № 3. С. 155–186.

³ **Ковалевський Максим Максимович** (08.09.1851, поблизу с. Вільшани Харківської губ. – 05.04.1916, Петроград, нині Санкт-Петербург) — соціолог, правознавець, історик, громадсько-політичний діяч. У 1877–87 викладав у Московському ун-ті. Професор (1880). Академік Санкт-Петербурзької АН (1914).

ником і керівником молодих учених і письменників-початківців, і завжди готовий витратити свій час на всілякі вказівки і клопоти заради кожного, хто тільки має потребу в них», — писав відомий критик Ів. Іванов⁴ в енциклопедичній статті про вченого [Додаток, 2]. Згадав він також діяльність М. Стороженка в Рум'янцевському музеї, куди той був призначений бібліотекарем і де за короткий час встиг довести до зразкової повноти, яку тільки дозволяли кошти бібліотеки, її наукові відділи та «за власною ініціативою облаштував особливу загальнодоступну науково-популярну бібліотеку читального залу, яка невпинно оновлюється і має свій особливий капітал» [Там само].

На рубежі XIX–XX ст., як зазначають дослідники, запроваджувалася т. зв. «ювілеєманія» [13, с. 475–498]. Ювілей був як приводом для проведення урочистостей, так і спробою осмислити творчу чи наукову спадщину суспільного діяча, зокрема видатного вченого чи викладача. Інколи на честь ювіляра видавали присвячений йому збірник, авторами якого здебільшого були його колеги, учні та інші шанувальники. У соціокультурному аспекті такі збірники нині дуже цінні, оскільки є своєрідним феноменом культури, що відображає громадську активність учених минулого, які прагнули долучитися до поцінування заслуг ювіляра та водночас зробити свій внесок у науку. Пишучи про відзначення ювілеїв, автори фіксували інформацію про події, учасниками, свідками або спостерігачами яких були, а також залишали нащадкам специфічну пам'ятку минулого, що дає змогу вивчати атмосферу в науці та суспільстві в цілому та духовний світ окремих індивідуумів, з'ясувати коло наукових і особистих контактів того чи того вченого, побачити його внесок у науку очима сучасників. Ювілейні збірники, присвячені науковцям минулого, — нині мало залучені до наукового обігу джерела, що містять багато цінної інформації, зокрема елементи спогадів.

Про перший «солідний» ювілей М. І. Стороженка — 50-річчя з дня його народження — залишилася згадка його племінника М. В. Стороженка⁵: «Іванов сказав, ще будучи молодим, тільки-но закінчивши курс університету, майже найкращу промову на ювілейній

---

⁴ **Іванов Іван Іванович** (22.09.1862, м. Біле Смоленської губ., Росія – 17.12.1929, Москва) — російський історик, літературознавець, критик. Закінчив Московський ун-т (1886). Захистив докторську дисертацію (1901). Від 1905 — екстраординарний, від 1906 — ординарний професор кафедри загальної історії Новоросійського ун-ту (Одеса); 1907–13 — доктор Ніжинського історико-філологічного ін-ту; 1913–17 — професор Московського ун-ту.

⁵ **Стороженко Микола Володимирович** (псевдонім М. Кручаненко; 11.06.1862, с. Велика Круча, нині Пирятинського р-ну Полтавської обл. – імовірно, 1942, Франція) — історик, педагог, культурно-громадський і земський діяч. Племінник М. І. Сто-

вечері у честь М. І.» [11, с. 188]. Про відзначення дня ангела професора 6 грудня 1896 р., на якому було присутнє інтелігентне московське товариство, згадував І. Щеглов⁶: «Незважаючи на ранкову годину, маленький дерев'яний флігель переповнений народом... У невеликій вітальні... збилися пани та учнівська молодь; а в довгій вузькій їдальні, за столом, заставленим закусками та напоями, усе більш-менш відомі «імена», причетні до московської професури, до Малого театру і до російської літератури» [Додаток, 19].

У 1894 р. колеги, студенти та шанувальники відзначили 35-річчя наукової діяльності М. І. Стороженка (1859 р. з'явилася його перша літературознавча публікація). «35-річний літературний ювілей Стороженка пройшов дуже добре: величезний обід, який зібрав майже всю інтелігенцію; промови погані, але видно було, що Стороженко своїм серцем заслужив загальну любов», — писав у щоденнику М. С. Корелін⁷ [Додаток, 6, с. 415]. «...цілий день вітали його вдома, а на обід у залах «Ермітажу» зібралось декілька сот московської інтелігенції — промова і кінця не було» [11, с. 189], — згадував М. В. Стороженко. Як засвідчує розвідка М. В. Михайлової «Літературное окружение молодого В. Брюсова» («Вестник Московского университета», 1999, № 5, с. 115), саме на святкуванні 35-річчя наукової діяльності професора М. І. Стороженка 2 лютого 1894 р., на якому були присутні вчені, артисти, співробітники видавництва, відомі літератори та студенти Московського університету — учні професора, було запропоновано створити гурток шанувальників західноєвропейської літератури, членами котрого були О. Курсинський, К. Хлобовский, В. Фріче, О. Шингарьов, В. Шулятиков, Ю. Веселовський, П. Коган, К. Бальмонт, В. Брюсов, В. Лазурський та інші.

У 1902 р. відзначався інший ювілей М. І. Стороженка: цього разу — 30-річчя науково-педагогічної діяльності (1872 р. він у Мос-

---

роженка. Закінчив історико-філологічний ф-т Київського ун-ту (1885). Приват-доцент Петербурзького ун-ту (1888). Від 1889 — інспектор народних училищ Чернігівської, від 1892 — Київської губерній. Доктор 4-ї (1895–1909) та 1-ї (1909–19) Київських гімназій. На початку ХХ співпрацював із «Клубом русских националистов города Киева». За доби Української революції 1917–21 повернувся до українства. У листопаді 1919 емігрував. Разом із братом Андрієм видав серію документів і матеріалів з родинного архіву [Додаток, 21]. Фінансував видання 4 томів «Малороссийского родословника» В. Модзалевського. Залишив спогади, у яких висвітлюється громадське, суспільно-політичне та культурне життя України кінця ХІХ – початку ХХ.

⁶ **Щеглов Іван** — псевдонім **Леонтєва Івана Леонтіївича** (18.01.1856, Санкт-Петербург – 17.04.1911, там само) — російський прозаїк, драматург.

⁷ **Корелін Михайло Сергіївич** (1855, Комлево Московської губ. – 1899, Москва) — російський історик, із 1888 — приват-доцент, із 1890 — екстраординарний, із 1892 — ординарний професор Московського ун-ту.

ковському університеті очолив кафедру). Про те, що цей ювілей святкували 16 [грудня], згадував у щоденнику В. О. Ключевський [Додаток, 3, с. 362].

Інформацію про відзначення ювілею М. І. Стороженка надрукував журнал «Вестник Европы», вказавши, що він, «носіє лагідного світла ідеалізму і гуманності», належить до професорів, які зберігають кращі традиції московського університету та написав низку праць, присвячених кращим творам світової літератури. Редакція також вмістила перелік статей М. Стороженка, що були надруковані в журналі [Додаток, 18, с. 432].

На відміну від попередніх, до цього ювілею вченого колеги почали готуватися заздалегідь, організовуючи авторів для написання статей до збірника. Зокрема, В. Каллаш⁸ писав щодо того О. Веселовському⁹: «Глибокошановний Олександр Миколайовичу! Мені доручено широ просити Вас взяти якусь участь у збірнику, який ми збираємося видавати до 30-річчя професури М. І. Стороженка. Ми впевнені, що Ваша участь принесла б справжнє задоволення широ прив'язаного до Вас М[икола] І[лліча] і надала б більшої ваги нашому заходу» [4, с. 456].

О. Веселовський не взяв участь у збірнику. Але в його архіві збереглося листування зі М. Стороженком [Додаток, 9]. Зокрема, про святкування ювілею колеги петербурзький професор писав: «Днями святкували в Москві, у тісному гуртку, 35-річчя діяльності Стороженка. Я послав телеграму. Романо-германське, сиріч Неофілологічне товариство — теж» [Додаток, 1, с. 244].

Ще напередодні святкування ювілею М. І. Стороженка з'явилася стаття його недавнього студента, П. Когана¹⁰, у якій наголошувалося, що ця дата — подія, котра дає змогу громадськості заявити ювілярові про свої симпатії, а також підбити ширші підсумки. Професор М. І. Стороженко для нього — діяч, який стоїть біля вершини сучасного суспільного та розумового життя. «Кожен, кому доводи-

⁸ **Каллаш Володимир Володимирович** (13.03.1866, хутір Якубівка, нині село Чернігівського р-ну Чернігівської обл. – 29.01.1918, Москва) — російський та український літературознавець, фольклорист, бібліограф, текстолог. 1890 закінчив Московський ун-т. Був секретарем Товариства любителів російської словесності.

⁹ **Веселовський Олександр Миколайович** (15.02.1838, Москва – 23.10.1906, Санкт-Петербург) — російський філолог, історик літератури. Закінчив історико-філологічний ф-т Московського ун-ту (1858). Академік Санкт-Петербурзької АН (1881). У студентські роки приятелював із М. І. Стороженком.

¹⁰ **Коган Петро Семенович** (01.06.1872, Ліда, Віленська губ. – 02.05.1932, Москва) — літературний критик, літературознавець, перекладач. Закінчив історико-філологічний ф-т Московського ун-ту (1896). Приват-доцент Петербурзького ун-ту (1911–18), професор Московського ун-ту (1918–32).

лося зустрічатися з М. І. на життєвому шляху, знає, яке невичерпне джерело доброти і сердечності — його серце, як охоче воно пропонує на перший план своїх товаришів і учнів, як скромно мовчить про власні заслуги» [Додаток, 4, с. 106]. На думку автора, вибір об'єктів дослідження вченим не випадковий, а приховує «благородний інстинкт ідеаліста, що притягує автора до поборників добра і правди» [Там само, с. 116], а в його ставленні до порушених питань завжди відчутний «пульс сучасності, гаряча віра в перемогу думки, могутній суспільний інтерес, звідки дослідник бере повчальні уроки для нашого сучасного виховання» [Там само, с. 117]. Аналізуючи наукову спадщину вчителя, П. Коган прагне створити позитивний портрет вченого та, послуговуючись досить загальними фразами, виокремлює основні риси його літературної діяльності (гаряча відданість кращим духовним досягненням часу, поєднана зі вдумливим, обережним аналізом минулого та широтою наукового розуміння проблеми), наголосивши у підсумку, що «...чуйність є основною рисою суспільної діяльності М. І.» [Там само, с. 106].

С. І. Радціг¹¹ згадує святкування ювілею М. І. Стороженка, на якому студенти піднесли професорові вітальний адрес. Скромний у спілкуванні вчений, всесвітньо відомий своїми працями про Шекспіра та поетів його часу, був для молоді зразком істинного гуманіста. У привітанні студенти особливо відзначили його працю «Вільнодумець епохи Відродження», у якій йшлося про гуманіста Етьєна Доле, спаленого на вогнищі за свої «вільні» думки. Автор спогадів акцентував на тому, що М. І. Стороженко належав до вчених, які давали не лише знання, а й пробуджували думку [Додаток, 9, с. 597–598].

Про особливий авторитет М. Стороженка та повагу до нього писали багато його сучасників. Історик М. Покровський¹² згадував публічний захист дисертації Н. Котляревського «О поэзии мировой скорби»: „Блискучій” книжці і її не менш блискучому автору був зроблений захоплений прийом. Актова зала Московського університету, можна сказати, потопала в ідеалізмі. І серед захоплено-співчувальної аудиторії раптом лунає дисонанс. Насмілюються заперечувати, насмілюються стверджувати, що „талановита” книга ні до біса не годиться в науковому плані...” [Додаток, 13, с. 30]. Як згадує М. Корелін¹³, колишній студент М. І. Стороженка В. Шулятников¹⁴ заперечив концеп-

¹¹ **Радціг Сергій Іванович** (5(17).05.1882, Москва – 04.10.1968, там само) — філолог-класик, перекладач, літературознавець. Закінчив історико-філологічний ф-т Московського ун-ту (1904). Доктор філологічних наук, професор МГУ (з 1936).

¹² **Покровський Михайло Миколайович** (29.08.1868, Москва – 10.05.1932, там само) — історик, політичний і державний діяч. Закінчив історико-філологічний ф-т (1891), учень В. Ключевського й П. Виноградова. Академік АН СРСР.

цію дисертанта та вказав на недоліки плану, таким чином, непрямо виступивши проти свого вчителя, оскільки той був офіційним опонентом дисертації та дав на неї позитивний відгук. Але повага В. Шулятикова до М. Стороженка залишилася незмінною, що він підтвердив, надрукувавши свою статтю в збірнику, присвяченому його діяльності [Додаток, 10, с. 716–725]. Про захист дисертації Н. Котляревського та ідеалістичну атмосферу на диспуті, яку створив своїм виступом опонент, професор М. Стороженко, який «був сама доброта», згадує також у «Воспоминаниях о Московском университете (1897–1901 гг.)» В. І. Пічета¹⁵ [Додаток, 6, с. 594].

У зв'язку з 30-річчям науково-педагогічної діяльності у 1902 р. учні та шанувальники філолога видали збірник «Под знаменем науки» [Додаток, 10]. Тематика його досить широка, однак майже всі праці так чи інакше можна розглядати як продовження, уточнення чи розвиток ідей М. Стороженка, який створив навколо себе потужне енергетичне поле глибокої наукової думки та моральної відповідальності. Святування ювілею було важливим приводом сказати те, що було тлом різноманітних наукових і викладацьких справ, наукових дискусій, бесід із колегами, але вголос не промовлялося. Є в збірнику і штрихи спогадів, але їх небагато. Ювіляр був живий, сповнений сил і творчих задумів, знав про збірник на його честь, що готувався, тому такі тексти писалися з розрахунком на перспективу — на нові звершення авторитетного дослідника та шанованої людини. Збірник відкривався нарисом М. Розанова¹⁶, де було подано повну картину багаторічної плідної роботи М. І. Стороженка «в дусі гуманності і істинної освіти» [Там само, с. XXIX]. Автор намагався не просто проаналізувати праці вченого, а показати його як особистість, розкрити його життя, присвячене істині та любові до людей: «В... особистих стосунках зі студентами М. І-ч проявляє завжди стільки привітності,

¹³ Див.: Сафронов Б. Г. Вопросы исторической теории в работах М. С. Корелина. Москва, 1984, с. 44.

¹⁴ Шулятиков Володимир Михайлович (12.10.1872, Москва – 08.04.1912, Москва) — російський літературний критик, перекладач із італійської, іспанської, англійської мов, історик філософії та публіцист. 1898 р. закінчив Московський ун-т.

¹⁵ Пічета Володимир Іванович (21.10.1878, Полтава – 23.06.1947, Москва) — історик, перший ректор Білоруського державного ун-ту (липень 1921 – жовтень 1929), академік АН БРСР (з 1928), заслужений професор БРСР (1926), академік АН СРСР (з 1946).

¹⁶ Розанов Матвій Никанорович (8.12.1858, Москва – 20.10.1936, там само) — російський літературознавець, академік РАН (1921; з 1925 – АН СРСР). 1883 закінчив історико-філологічний ф-т Московського ун-ту. Учень М. І. Стороженка. Із 1899 — приват-доцент Московського ун-ту на кафедрі історії західно-європейських літератур, із 1910 — екстраординарний професор, із 1914 — ординарний професор.

м'якості, сердечності, стільки щирої готовності прийти на допомогу будь-кому, хто звертається до нього з проханням, що повага до нього, як до вченого і професора, ще більша... його особлива любов до молоді проявляється на кожному кроці... чуйний і турботливий до всього, що стосується освіти молоді» [Там само, с. XIII]. Наприкінці автор біографічного нарису зазначав: «Цей збірник, — думка про який була зустрінута з гарячим співчуттям, — слугує доказом (того), яке визнання завоювало життя вченого і людини, присвячене істині і любові до людей» [Там само, с. XXIX]. Справді, повага до «винуватця урочистостей» об'єднала в збірнику статті та художні твори, де порушені різні тогочасні історико-літературні проблеми.

У збірнику важливим є «Бібліографічний покажчик до друкованих праць М. І. Стороженка», укладений Д. Д. Язиковим¹⁷, що містив дані про всі публікації вченого-літературознавця. Також вирізнялася стаття М. Статкевича «Мармизівська лабораторія», де йшлося про просвітницьку та медичну діяльність професора на батьківщині.

Рецензуючи ювілейний збірник для часопису «Новое время» (1902), колишній студент М. Стороженка В. Розанов¹⁸ згадував: «Ті, хто мав задоволення і щастя слухати професора, знають, що він так майстерно вводив їх у дух кожної епохи, що ніби робив їх сучасниками італійських гуманістів, гуртка друзів молодого Гете, французьких енциклопедистів. Учні Стороженка розсіяні по всій Росії, і тому скрізь горить негасимий інтерес до західного просвітництва» [Додаток, 15, с. 10]. «Було б точніше назвати цей збірник: „Під прапором гуманності“, — пропонував оглядач журналу «Русское богатство», — адже прапор чистої науки — високий прапор, але він приваблює не натовпи, а одиниці. Тож якими б безсумнівними і значними не були заслуги шанованого ювіляра, вони б не зібрали навколо його імені такої дружної і чисельної групи шанувальників, якби життєвим першцем його діяльності була лише наука. Тому збірник чудово відображає ті настрої і наукові інтереси, які збуджував у своїх учнях М. І. Стороженко» [Додаток, 11]. Рецензент «Вестника Европы» вказав на «симпатичний» звичай — видання «ювілейних збірок», за-

---

¹⁷ **Язиков Дмитро Дмитрович** (21.04.1850, Москва – 12.12.1918, там само) — російський історик літератури та бібліограф. Після закінчення історико-філологічного ф-ту Московського ун-ту (1874) викладав у московських навчальних закладах. Був бібліотекарем Московського ун-ту та секретарем Товариства любителів російської словесності.

¹⁸ **Розанов Василь Васильович** (02.05.1856, Ветлуга, Костромська губ. – 05.02.1919, Сергієв Посад) — російський релігійний філософ, літературний критик та публіцист. У 1878–82 рр. навчався на історико-літературному ф-ті Московського ун-ту.

значивши традиційну їх структуру. Огляд діяльності М. Стороженка, поміщений на початку, окрім того, що подає біографію вченого, є для рецензента водночас «дуже цікавим епізодом з історії нашої науки». Наукову діяльність М. Стороженка автор рецензії вписує в контекст виникнення кафедр всезагальної (пізніше — зарубіжної) літератури, потреба у вивченні якої відчувалася в суспільстві. Доробок московського професора поставлено в один ряд із досягненнями О. Веселовського, І. Жданова, О. Кирпичнікова, Ф. Батюшкова, Л. Колмачевського, М. Халанського, Л. Созоновича, М. Кореліна — видатних істориків літератури. Зазначено важливість списку праць, що супроводжує біографічний нарис: він вказує на різноманіття історико-літературних інтересів ювіляра. Автор рецензії ще раз підтвердив, що в літературній науці аналіз життя та діяльності вченого є водночас пізнанням усього наукового контексту доби [Додаток, 12].

Таким чином, збірник, виданий у честь ювілею, був результатом живого обміну думками та продемонстрував перед науковою спільнотою той факт, що особа М. І. Стороженка міцно закріпилася в культурному контексті, що він створив свою наукову школу, мав однодумців, із якими вів діалог. На сторінках збірника було надруковано 55 публікацій. Це статті відомих літературознавців С. Архангельського, Ф. Батюшкова, Г. Брандеса, Р. Брандта, Олександра Веселовського, Олексія Веселовського, О. Кирпичнікова, Ф. Міщенко, М. Покровського, Л. Шепелевича, М. Янчука; тоді ще молодих, а пізніше відомих філологів Ю. Веселовського, В. Лазурського, П. Когана, Н. Котляревського, Н. Мендельсона, П. Сакуліна, В. Шулятникова; письменників П. Боборикіна, В. Шенрока; істориків І. Іванова, І. Линниченка; юриста П. Новгородцева; фізіолога І. Сеченова та інших; а також переклади К. Бальмонта, О. Веселовської, С. Головачевського, Л. Уманця. Загалом у виданні збірника взяло участь 107 осіб [Додаток, 10, с. 739–740]. Як засвідчив «Примерный библиотечный каталог : Свод лучших книг на русском языке с 60 гг. по 1905 г.» К. Н. Дерунова (СПб, б. г.), збірник «Под знаменем науки» увійшов до кращих російських книжок за період 1860–1905 рр. Статті з нього досі перебувають в активному науковому обігу та не втратили своєї цінності.

На ювілей М. І. Стороженка відгукнувся також журнал «Киевская старина», де наголошувалося, що заняття М. Стороженка в студентські часи були спрямовані на вивчення історії України та української етнографії. Свідченням цього є не лише те, що першою його друкованою працею була рецензія на «Малорусский литературный сборник», виданий у м. Саратові Д. Мордовцевим («Отечественные записки», 1859), а й епістолярій ученого. Зокрема, у листі від 3 березня 1857 р. до двоюрідного брата В. А. Стороженка він писав: «У хвилини до-

звілля і світлого настрою я продовжую вивчати історію Малоросії і встиг підготувати статейку з приводу видання Куліша „Записки о Южной Руси”; хочу віддати її в „Русский вестник”, але не знаю, чи приймуть» [Додаток, 7, с. 479]. Важливою була публікація в журналі листів М. І. Стороженка з Петербурга, які були свідченням його нерозривного зв'язку з рідною землею. Показова тематика листів: він пише про купівлю книжок із історії України, про діяльність української громади в столиці, про шевченківський вечір, на якому познайомився з багатьма земляками: «Вечори ці мають суто національний характер; там розмовляють суто по-малоросійськи, Чумачевський і Артемовський співають малоросійські пісні, словом — це авангард Малоросії, яка відроджується» [Там само, с. 480]. Автор статті справедливо зауважує: після стрімкої кар'єри в Москві Микола Ілліч, здавалося б, міг усвідомлювати себе абсолютно відірваним від України. Однак юнацькі захоплення рідним краєм не згасли, а відродилися в зрілі роки життя. Кращим доказом цього слугувала, зокрема, співпраця з журналом «Киевская старина», де вчений намагався висвітлити невідомі сторінки «в житті того поета, у якому, як у фокусі, зосереджені... основні промені нової української поезії: Шевченко в українській літературі, подібно до Шекспіра в англійській, став для М. І. Стороженка головним предметом його вивчення» [Там само, с. 482]. Учений став одним із біографів Тараса Шевченка. Завдяки дозволу міністра внутрішніх справ І. М. Дурново М. Стороженко міг працювати з матеріалами «Дела о художнике Шевченко», що зберігалося в архіві Департаменту поліції, що стало неоціненним внеском «в скарбницю біографічних даних з життя поета» [Там само]. (Докладніше про співпрацю М. Стороженка з журналом «Киевская старина» див. [13, с. 31].)

Олена Пчілка в журналі «Киевская старина» публікує нарис «Николай Ильич Стороженко — на родине», ніби підсумовуючи численні статті, що з'явилися до 30-річного ювілею діяльності вченого. Вона вважала, що характеристика професорської та літературної діяльності Миколи Стороженка була б неповною без зазначення його заслуг для рідного краю та звертає увагу на його діяльність, здавалось би, досить локальну, спрямовану, за її словами, «на благо рідного куточка» [Додаток, 14, с. 168], водночас називаючи її видатною, такою, що заслуговує на згадку в урочисту ювілейну річницю широкої діяльності Миколи Ілліча. Адже те, яким був М. І. Стороженко у стосунках із земляками — маловідома, або й невідома сторінка його життя, оскільки, як влучно зазначає Олена Пчілка, мав рідкісну здатність чинити так, щоб «ліва рука не знала про те, що дає права» [Там само, с. 168], тому довідатися його про добрі справи можна лише на його батьківщині.

Олена Пчілка згадує про першу зустріч і, власне, знайомство з Миколою Іллічем, яке відбулося досить давно, але воно, за її словами, досить повно характеризує його як людину. 1881 р. вона поверталася із Петербурга через Москву та захотіла познайомитись із земляком, ім'я якого, як професора та письменника, було вже дуже відоме. Той розпитував її про Київ та Полтавщину, про українські літературні новини. Ця єдина, але пам'ятна зустріч, сердечна, земляцька розмова довгі роки зберігалася в її душі.

Наступна зустріч двох діячів відбулася, коли Олена Пчілка була вже не «скромною землячкою» московського професора, а відомою письменницею та громадською діячкою, аж через 20 років, на батьківщині Миколи Стороженка, у Лохвиці, на великих урочистостях. Тут у липні 1902 р. Олена Пчілка з братом Михайлом Драгомановим, які проводили літо в Гадячі, побували на відкритті Народного дому. Олену Пчілку вразив виступ М. Стороженка. Вона звернула увагу насамперед на чудову, органічну українську, суто полтавську вимову Миколи Ілліча, полтавця з діда-прадіда, яку не зіпсували довгі роки проживання в Москві.

Саме в Лохвиці почалися ювілейні вітання М. Стороженкові з нагоди 30-річчя його науково-педагогічної діяльності. А до відзначення в Москві ювілею його діяльності земляки надіслали ювілейний адрес і встановили його портрет у лохвицькій народній бібліотеці.

Олена Пчілка наголошує, що поздоровлення земляків вирізнялися особливою теплотою: промовці не лише перераховували заслуги вченого, професора, а й говорили про нього як про громадського діяча, який бере участь у долі рідного краю. Письменниця з пріємністю наголошує факт, що перші ювілейні привітання на честь Миколи Стороженка пролунали не в столиці, а в рідному куточку, від найближчих земляків і товаришів по громадській діяльності. Це, за її спостереженнями, природно, але трапляється вкрай рідко.

Олена Пчілка зрозуміла ту, за її словами, «ніжну увагу», якою оточують Миколу Ілліча на батьківщині. Особливу повагу та захоплення в мемуаристки викликає скромність професора: «Він є для близьких земляків не тією „знаменитістю“, про яку „пишуть у газетах“, на яку дивляться, як на блискучу, але далеку зірку» [Там само, с. 176]. Олені Пчілці розповіли, що Микола Ілліч багато разів виступав зі своїми читаннями в Лохвиці на літературних вечорах, збір із яких йшов на благодійність. А ці читання завжди притягували багато публіки, оскільки М. Стороженко завжди вибирав цікаву тему чи читав кращі зразки української чи російської белетристики.

Окрім цього, він брав активну участь в громадських справах рідного повіту, у земському самоврядуванні, у суді та сільському госпо-

дарському товаристві, працював гласним, мировим суддею та почесним членом лохвицького товариства сільських господарів. Зокрема, він організував у Лохвиці громадську бібліотеку, яку поповнював книжками та до якої, завдяки його клопотанням, надсилали книжки книговидавець, меценат К. Солдатенков, професор М. Ковалевський та інші. У своєму родовому маєтку в селі Мармизівка Микола Стороженько побудував власним коштом народну школу, перебував на посаді мирового судді.

Олена Пчілка схвалює і спроби М. Стороженька поліпшити медичне обслуговування на батьківщині: він не раз привозив лікарів для селян, іноді сам давав їм загальновідомі ліки та навіть власноручно робив перев'язки. Він так старанно допомагав хворим, що дехто сприймав його за лікаря.

З усіх цих епізодів авторка мемуарів висновує, що любов до рідного краю була для Миколи Ілліча не абстрактною ідеєю: він любить свій рідний куточок по-справжньому, любить простий народ, турбується про його потреби, уміє доступно спілкуватися із земляками на теми, які їх цікавлять. І найосновніше — усе це робить без зайвого галасу та уваги до своєї особи. Але там, на місці, усі це знають і цінують: не лише місцева інтелігенція, а й прості люди. Олена Пчілка протиставляє такому ставленню поведінку інших земляків-українців, які назавжди тікають із рідної землі, або ж ведуть звичайне «дачне життя» та зачиняють двері, «щоб дрібна проза навколишнього життя „повітового мурашника” не заважала кабінетній праці» [Там само, с. 177].

Героями нарису-спогаду Олени Пчілки, отже, є не лише М. Стороженько, а й середовище, у якому він перебував, доба, частиною якої був. Тут є і психологічні спостереження характеру головного героя, і яскраві епізодичні персонажі. Це творчий портрет ученого та громадського діяча. Недаремно Г. Павловський назвав нарис Олени Пчілки «прекрасним» [Додаток, 8, с. 195]. (Докладніше про рецепцію Оленою Пчілкою постаті М. І. Стороженька див. [2].)

Таким чином, «навколоювілейні» публікації свідчили про розгалужені зв'язки М. І. Стороженька в середовищі літературознавців, про його роль у становленні багатьох творчих особистостей. Панегіричні оцінки (загальним місцем у спогадах були визначення на кшталт «учений-гуманіст») поєднувалися з конкретними згадками про ту чи ту ситуацію, де проявлялися риси його характеру. Майже всі писали про наукову сумлінність та ерудицію автора дослідження, його вміння узагальнити різномірні ідеї та концепції, окреслити центральні проблеми дискусій довкола особливостей творчості того чи того письменника. Мемуаристи одностайно стверджують: пристрасно захоплений викладацькою і науковою роботою, яка для нього була спра-

вою всього життя, М. Стороженко мав колосальний авторитет не лише завдяки інтелектуальним здібностям і науковим здобуткам, а насамперед через людські якості.

Отже, ювілейні статті, збірник «Под знаменем науки», рецензії на нього, спогади про відзначення ювілеїв показують великий інтерес і повагу до наукової та викладацької діяльності М. І. Стороженка, наголошують унікальність творчого і людського дару вченого, а також значення й актуальність його доробку. Цей тип джерела містить нову інформацію, збагачує уявлення реципієнта про діяльність окремих персоналій і час та середовище, у якому вони перебували. Ці перші спроби науково-біографічного висвітлення життя та праці М. І. Стороженка можуть слугувати цінним джерелом для висвітлення ролі української інтелігенції в культурному житті Росії, а також для вивчення поглядів самих авторів та історичних особливостей початку ХХ ст.

1. Александрова Г. А. Постать Миколи Стороженка в літературознавчій науці кінця ХІХ – початку ХХ ст. (до 180-річчя вченого) / Г. А. Александрова // Філологічні семінари. – Київ, 2017. – Вип. 20. – С. 165–173.
2. Александрова Г. А. Постать Миколи Стороженка в рецепції Олени Пчілки / Г. А. Александрова // Волинь філологічна: текст і контекст. – Луцьк, 2019. – Вип. 28. – С. 207–224.
3. Андреев В. Інтелектуальна біографія: експлікація поняття / В. Андреев // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – Київ, 2011. – Вип. 5. – С. 333–341.
4. Веселовский А. Избранное: Критические статьи и заметки / Сост. Т. В. Говенько. – М. ; СПб. : Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 496 с. – (Серия «Российские Пропилеи»).
5. Гордієнко Д. З історії створення «Фамільного архива» Стороженків. Лист М. Стороженка до Ю. Кулаковського / Дмитро Гордієнко // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: зб. наук. пр. – Київ, 2013. – Вип. 9. – С. 15–22.
6. Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе / Іван Лисяк-Рудницький. – 2-е вид. – Київ : Дух і літера, 2019. – Т. 1. – С. 201–231.
7. Любовець Н. І. Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми / Н. І. Любовець // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. – 2010. – Вип. 7. – С. 66–104.
8. Попик В. І. Російські книжкові та електронні енциклопедії, біографічні словники і довідники як джерело формування українських біографічних науково-інформаційних ресурсів / В. І. Попик // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. – 2010. – Вип. 6. – С. 7–39.
9. Попик В. І. Здобутки і завдання провідного осередку вітчизняної біографістики: до 25-річчя інституту біографічних досліджень / В. І. Попик // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. – 2019. – Вип. 18. – С. 27–53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027>
10. Путро О. І. Стороженки / О. І. Путро, В. В. Томазов // Енциклопедія історії України : у 10 т. Т. 9 : Прил – С / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – Київ : Наукова думка, 2012. – С. 861–862.

11. Стороженко М. З мого життя / Микола Стороженко ; упоряд. і вст. ст. В. Ульяновського. – Київ : Либідь, 2005. – 432 с.
12. Ульяновський В. Три «лики» Миколи Стороженка: «малоросійство» – «російство» – «українство» / В. Ульяновський // З мого життя / Микола Стороженко ; упоряд. і вст. ст. В. Ульяновського. – Київ : Либідь, 2005. – С. 5–93.
13. Цимбаев К. Н. Реконструкция прошлого и конструирование будущего в России XIX века: опыт использования исторических юбилеев в политических целях / К. Н. Цимбаев // Историческая культура императорской России: формирование представлений о прошлом / отв. ред. А. Н. Дмитриева. – М., 2012. – С. 475–498.

REFERENCES

1. Aleksandrova, H. A. (2017). Postat Mykoly Storozhenka v literaturoznavchii nautsi kintsia XIX – pochatku XX st. (do 180-richchia vchenoho) [The figure of Mykola Storozhenko in the literary studies of the late 19th – early 20th centuries (to the 180th anniversary of the scientist)]. *Filolohichni Seminary*, 20, 165-173. [In Ukrainian].
2. Aleksandrova, H. A. (2019). Postat Mykoly Storozhenka v retseptsii Oleny Pchilky [The figure of Mykola Storozhenko at the reception of Olena Pchilka]. *Volyn Filolohichna: Tekst i Kontekst*, 28, 207-224. [In Ukrainian].
3. Andrieiev, V. (2011). Intelktualna biohrafia: eksplikatsiia poniattia [Intellectual biography: explication of the concept]. *Eidos*, 5, 333-341. [In Ukrainian].
4. Veselovskii, A. (2016). *Izbrannoe: Kriticheskie stati i zametki* [Favorites: Critical articles and notes] (T. V. Govenko, Comp.). Moscow; St. Petersburg, Russia: Tcentr gumanitarnykh iniciativ. [In Russian].
5. Hordiienko, D. (2013). Z istorii stvorennia “Famyl'nogo arkhiva” Storozhenkiv. Lyst M. Storozhenka do Yu. Kulakovskoho [From the history of the creation of the Storozhenkos Family Archive. Letter from M. Storozhenko to Yu. Kulakovsky]. *Suchasni Problemy Doslidzhennia, Restavratsii ta Zberezhennia Kulturnoi Spadshchyny*, 9, 15-22. [In Ukrainian].
6. Lysiak-Rudnytskyi, I. (2019). Rolia Ukrainy v novitnii istorii [The role of Ukraine in recent history]. In I. Lysiak-Rudnytskyi. *Istorychni ese* [Historical essays] (2nd ed., Vol. 1, pp. 201-231). Kyiv, Ukraine: Dukh i litera. [In Ukrainian].
7. Liubovets, N. I. (2010). Vyvchennia memuariv yak istorychnoho ta biohrafichnogo dzherela: do istoriohrafii problemy [Studying memoirs as a historical and biographical source: Toward a historiography of the problem]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 7, 66-104. [In Ukrainian].
8. Popyk, V. I. (2010). Rosiiskii knyzhkovi ta elektronni entsyklopedii, biohrafichni slovnyky i dovidnyky yak dzherelo formuvannia ukrainskykh biohrafichnykh naukovo-informatsiinykh resursiv [Russian book and electronic encyclopedias, biographical dictionaries and directories as a source of formation of Ukrainian biographical scientific and information resources]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 6, 7-39. [In Ukrainian].
9. Popyk, V. I. (2019). Zdobutky i zavdannia providnogo oseredku vitchyznianoï biohrafistyky: do 25-richchia Instytutu biohrafichnykh doslidzhen [Achievements and tasks of the leading center of national biography: to the 25th anniversary of the Institute of Biographical Research]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 18, 27-53. <https://doi.org/10.15407/ub.18.027> [In Ukrainian].

10. Putro, O. I., & Tomazov, V. V. (2012). Storozhenky [The Storozhenkos]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of Ukrainian History] (Vol. 9, pp. 861-862). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. [In Ukrainian].
11. Storozhenko, M. (2005). *Z moho zhyttia* [From my life] (V. Ulianovskyi, Comp.). Kyiv, Ukraine: Lybid. [In Ukrainian].
12. Ulianovskyi, V. (2005). Try “lyky” Mykoly Storozhenka: “malorosiistvo” – “rosiistvo” – “ukraintstvo” [Three “faces” of Mykola Storozhenko: “Little Russia” – “Russianness” – “Ukrainianness”]. In M. Storozhenko. *Z moho zhyttia* [From my life] (V. Ulianovskyi, Comp., pp. 5-93.). Kyiv, Ukraine: Lybid. [In Ukrainian].
13. Tsimbaev, K. N. (2012). Rekonstruktsiia proshlogo i konstruirovaniie budushchego v Rossii XIX veka: opyt ispolzovaniia istoricheskikh iubileev v politicheskikh tseliakh [Reconstruction of the past and construction of the future in Russia of the 19th century: the experience of using historical anniversaries for political purposes]. In A. N. Dmitrieva (Ed.). *Istoricheskaiia kultura imperatorskoi Rossii: formirovaniie predstavlenii o proshlom* [The historical culture of imperial Russia: the formation of ideas about the past] (pp. 475-498). Moscow, Russia. [In Russian].

ДОДАТОК

Ювілейні статті та спогади

про ювілеї М. І. Стороженка кінця XIX – початку XX ст.

1. Веселовский А. Н. Избранные труды и письма / А. Н. Веселовский. – М. : Наука, 1999. – 363 с.
2. Иванов Ив. Стороженко Николай Ильич / Ив. Иванов // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – 1901. – Т. XXXIa : Статика – Судостроительство. – С. 710–711.
3. Ключевский В. О. Дневник 1901–1910 гг. / В. О. Ключевский // Афоризмы. Исторические портреты и дневники. – М., 1993. – 415 с.
4. Коган П. Н. И. Стороженко (По поводу тридцатилетия научно-литературной деятельности) / П. Коган // Русская мысль. – 1901. – Кн. X. – С. 105–118.
5. Макушин А. В. Дневниковые записи М. С. Корелина о П. Н. Милюкове / А. В. Макушин, П. А. Трибунский // Археографический ежегодник за 2005 год. – М., 2007. – С. 411–429.
6. Московский университет в воспоминаниях современников. 1755–1917. – М., 1989. – 734 с.
7. Николай Ильич Стороженко (По поводу 30-летия его профессорской деятельности) // Киевская старина. – 1901. – № 12. – С. 478–484.
8. Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века / И. Ф. Павловский. – Полтава, 1912. – 238 с.
9. Письма Н. И. Стороженко к А. Н. Веселовскому / Публ. Л. М. Ааринштейна и И. И. Буровой // Наследие Александра Веселовского. Исследования и материалы. – СПб., 1992. – С. 272–286.
10. Под знаменем науки: Юбилейный сборник в честь Н. И. Стороженка. Изданный его учениками и почитателями. – М., 1902. – 740 с.
11. «Под знаменем науки». Юбилейный сборник в честь Н. И. Стороженка. Изданный его учениками и почитателями. Москва, 1902 : [рецензия] // Русское богатство. – 1902. – № 3. – Режим доступа: http://az.lib.ru/s/storozhenko_n_i/text_1902_pod_znamenem_nauki_olodorfo.shtml
12. «Под знаменем науки». Юбилейный сборник в честь Николая Ильича

- Стороженка, изданный его учениками и почитателями. Москва, 1902 : [рецензия] // Вестник Европы. – 1902. – Т. 7. – С. 832.
13. Покровский М. Н. Памяти тов. Фриче / М. Н. Покровский // Марксистское искусствознание и В. М. Фриче. – М., 1930. – С. 29–35.
  14. Пчилка О. Николай Ильич Стороженко — на родине / Олена Пчилка // Киевская старина. – 1902. – Т. 76. – Январь. – С. 168–179.
  15. Розанов В. В. Под знаменем науки: Юбилейный сборник в честь Николая Ильича Стороженко, изданный его учениками и почитателями. Москва, 1902 : [рецензия] / В. В. Розанов // Новое время. – 2002. – 6 (1) ноября. – № 9582. – С. 10.
  16. Стороженки. Семейный архив / [А. Стороженко, Н. Стороженко]. – Київ, 1902–1910. – Т. 1–8.
  17. Стороженко Н. И. Воспоминания о студенческих годах Н. В. Бугаева / Н. И. Стороженко // Научное слово. – 1904. – № 2. – С. 27–30.
  18. Чествование П. И. Вейнберга и Н. И. Стороженко. Из общественной хроники // Вестник Европы. – 1902. – Т. 7. – С. 432.
  19. Щеглов И. О том как пирог с капустой «убил» Льва Толстого (Из записной книжки) // Пушкинский дом. – Режим доступа: <http://www.lib.pushkinskiydom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=9R2umJRx8BE%3D&tabid=10833>

Стаття надійшла 28.05.2020 р.

Halyna ALEKSANDROVA, Doctor of Philological Sciences, Leading Research Associate, Institute of Biographical Research, VNLU (Kyiv, Ukraine).

Personality of N. I. Storozhenko in the anniversary collections: a biographical and historical-cultural context.

The article first collected, systematized, and analyzed the memoirs of contemporaries about Nikolai Ilyich Storozhenko (1836–1906), an outstanding literary critic, professor, head of the Department of General Literature at Moscow University, one of the most famous Shakespeare scholars of the late XIX — early XX centuries, published in anniversary articles and a collection in his honor (“Under the Banner of Science”, 1902). A native of Ukraine, he studied and worked at Moscow University, was a librarian of the Rumyantsev Museum. Memoirs make it possible to find out many aspects of his life and work, which even now remain insufficiently studied.

The publication whose heroes are not only Nikolai Storozhenko, but also his scientific works, the environment in which he was, common acquaintances, the era of which he was a part, small homeland. It emphasizes not only literary, but also the socio-cultural context of its activities. Unconditional respect for the scientific work of Nikolai Storozhenko in his memoirs is combined with an indication of his merits for his native land.

It has been proved that jubilee articles, collections, memoirs on the celebration of anniversaries show great interest and respect for the scientific and teaching activities of Nikolai Storozhenko, emphasize the uniqueness of the scientist’s creative and human talent, as well as the importance and relevance of his work. They have the first attempts at scientific and biographical coverage of the life and work of a figure; they can serve as a valuable source for highlighting the role of the Ukrainian intellectuals in the cultural life of Russia, as well as for studying the views of the authors themselves and the historical features of the time.

Keywords: Nikolai Ilyich Storozhenko, anniversary, memoirs, biography, literary criticism, portrait, contemporaries, university.